

Sepulkrální památky v praxi památkové péče

Jiří Roháček, Karel Müller, Jan Chlíbač, Jiří Slavík

Obsah

I. Úvodem (Jiří Roháček)	6
II. Funkční kontext sepulkrálních památek (Jiří Roháček)	8
II.1. K vývoji pohřbívání	8
II.2. Funkční klasifikace sepulkrálních památek	12
III. Uměleckohistorický kontext sepulkrálních památek	16
III.1. Sepulkrální skulptura středověku a renesance – její typy a symbolické motivy (Jan Chlíbec)	16
III.2. Sepulkrální památky novověku (Karel Müller, Jiří Roháček)	32
IV. Epigrafika sepulkrálních památek (Jiří Roháček)	38
IV.1. Písmo	38
IV.2. Jazyk nápisových textů	47
IV.3. Nápisový formulář a datace	49
IV.4. K metodě čtení a dokumentace nápisů	52
V. Erb jako součást náhrobků v českých zemích od 13. do 20. století (Karel Müller)	54
V.1. Erb – jeho vývoj a základní pojmy	54
V.2. Helm s klenotem a přikryvadly	58
V.3. Nejvýznamnější vedlejší součásti erbu – hodnostní koruny a klobouky	60
V.4. Heraldický blason	60
V.5. Umístění erbů na náhrobcích	61
V.6. Erbovní vývody a jejich schémata	64
VI. Sepulkrální památky v praxi památkové péče (Jiří Slavík)	69
VI.1. Sepulkrální památky jako objekty památkové péče	69
VI.2. Evidence sepulkrálních památek	72
VI.3. Péče o sepulkrální památky, restaurování	80
VI.4. Prezentace sepulkrálních památek	85

VII. Dokumentace sepulkrálních památek (Jiří Slavík)	86
VII.1. Terénní průzkum	86
VII.2. Fotografická, kresebná a měřická dokumentace	88
VII.3. Exploatace sekundárních zdrojů	92
VIII. Seznam literatury a online zdrojů	94
VIII.1. Literatura	94
VIII.2. On-line zdroje	96
IX. Přílohy	97
IX.1. Výběrový seznam zkratk v nápisech na sepulkrálních památkách	97
IX.2. Příklady typických náhrobků s popisem	104

II. Funkční kontext sepulkrálních památek

II.1. K vývoji pohřbívání

Pro pochopení problematiky sepulkrálního památek je nutná znalost kontextu pohřbívání. Jedná se o problematiku velice rozsáhlou, kterou pojednává dnes již těžko přehledná literatura.

Pohřbívání v římské antice upravoval již *Zákon dvanácti desek* z roku 450 př. n. l., jenž pohřby definitivně vykázal za hranice lidských sídlišť a striktně oddělil svět živých a mrtvých (Tab. X: *Hominem mortuum in urbe ne sepelito neve urito*). Pohřebiště se koncentrovala do vyhrazených okrsků či podél výpadových cest velkých měst. Každý si v principu mohl na svém pozemku založit pohřebiště, avšak poté se stalo dané místo pro svůj účel nezczitelné (*res religiosa*), věnované mánům – tento fakt vyjadřoval typický začátek sepulkrálních nápisů *D(IS) M(ANIBUS)*, jehož reflexi nacházíme od humanismu ve frázi *D(EO) O(PTIMO) M(AXIMO)*. Po celé období se souběžně užívaly pohřby žehem (*cinerace*) i kostrové (*inhumace*). Vlivy na to měly jak regionální zvyklosti (*cineraci* preferoval spíše latinský západ a severní Afrika, *inhumaci* řecký východ), dobová „móda“, tak třeba i zvyklosti konkrétních rodin. Ve vyšších vrstvách nacházíme dokonce balzamování.

Nejvíce zemřelých bylo pohřbeno v nadzemních i podzemních kolumbáriích (žehem), budovaných od doby císařské podle etruského vzoru a podzemních hypogeech a katakombách, kde převažovaly kostrové pohřby. Jednotlivé výklenky – *loculi* – byly zakryty deskou s nápisem, vesměs kromě pohřební formule udávajícím jméno a stáří zemřelého, údaje o donaci, počet pohřbů rodiny a podobně. *Loculi* mohla být koupena či darována a sociální systém nadace a pohřebních spolků zajišťoval důstojný pohřeb i nemajetným. Individuální hrobová místa označovalo mnoho typů sepulkrálních památek ovlivněných často lokální tradicí. Vedle uren je nejčastější typ stély, exkluzivní pohřby doprovázejí po helénistickém vzoru bohatě zdobené sarkofágy. Setkáváme se s pohřebními oltáři, pyramidami, obezděnými pahorky, mauzolei, prostými nápisovými deskami ad. Nesené nápisy identifikovaly hroby a zachovávaly památku zemřelého. Jejich formy a textové obsahy se proměňovaly v závislosti na dobových teologických a liturgických představách a změnách mentality. Nápisový formulář obsahoval řadu údajů, kromě zmíněné úvodní formule *D. M.* jméno, původ, stáří, epiteta, úřady, dedikace, eventuálně údaje o zhotovení za života zemřelého, metrická *carmina epigraphica*, fráze typu *sit tibi terra levis*, někdy údaje k náhrobnímu okrsku a podobně). Informace o datu úmrtí se téměř nevyskytuje.

U raně křesťanských pohřbů přicházejí křesťanské symboly (*christogram*, holub), výrazy jako *famulus dei*, *ancilla christi*, *episcopus*, *presbyter*, *diaconus* a nápisy velice často začínají typickou pohřební formulí *Hic iacet (quiescit, requiescit) in pace...* Jen

zřídka je uveden den pohřbu, ještě méně datum smrti. Ve 4.–6. století se setkáváme s relativně vysokým počtem dětských hrobů a náhrobní nápisy a sepulkralie vůbec jsou ještě stále masovým jevem, přístupným širokým sociálním vrstvám obyvatelstva, než se stanou v postantickém Zápří nadlouho exkluzivní záležitostí nejvyšších společenských vrstev.

Situace se zásadním způsobem mění ve **středověku**, kdy pohřbívání přestalo být rodinnou záležitostí a stalo se monopolem církve, tj. věcí kolektivní odpovědnosti. Jako výhradní způsob pohřbívání se užívala až do konce 19. století inhumace, zpočátku spíše díky návaznosti na judaistickou tradici, než kvůli víře ve Zmrtvýchvstání. Obliba pohřbů *ad sanctos*, to je v blízkosti ostatků svatých a mučedníků se, mimo jiné i v souvislosti se spojením hrobu mučedníka s pevným oltářem, přeměnila v pohřbívání *ad ecclesia*, tj. v posvěcené půdě kolem kostela, kde se od 5. století vytvářely hřbitovy, nejlépe pak, přes počáteční zákazy, ve vlastním sakrálním interiéru. Tím se pohřby dostávají do lidských sídlišť *intra muros*. Až do vrcholného středověku se však stále setkáváme i když s radikálně klesající intenzitou, i s hřbitovy samostatnými, zejména pak ve formě řadových pohřebišť.

Víra v Očistec, Poslední soud a v možnost reálného ovlivnění osudu zemřelého přímluvou pozůstalých vytvářela spolu s fyzickou přítomností ostatků v lidských sídlech

Obr. 1: Středověký hřbitov. Heinrich Knoblochtzter (?), Totentanz.

nejpozději od 12. století zvláštní pospolitost živých a mrtvých, která samozřejmě zásadním způsobem ovlivňovala funkci a podobu sepulkrálních památek i jejich nápisů. Tento vztah se však postupně začínal měnit. Již brzy se naráželo na kapacitní hranice jak kostelních interiérů, tak hřbitovů uvnitř měst, které byly řešeny vesměs cirkulací většiny ostatků – jejich cyklickým vyzvedáváním a ukládáním do hromadných kostnic (osárií). Fyzická a spirituální přítomnost mrtvých začala být pokládána za obtěžující. Za katastrofálních epidemií 14 století v Evropě načas ojediněle dochází k hromadnému pohřbívání mimo sídliště.

Růst obyvatelstva, medicínsko-hygienické důvody a různé iniciativy shora vedou poté od počátku 16. století a zejména v 17. století k první vlně přesunů „morových“ hřbitovů mimo město. Někdy to byla příležitost i pro vytvoření hřbitova jako architektonického celku, jako v případě Dolní hřbitova ve Žďáru nad Sázavou (postaven 1709) podle projektu Jana Blažeje Santiniho. Jedinečným barokním celkem v obci je pak hřbitov ve Střílkách (postaven 1730–1743), jehož autorem je zřejmě Ignác Josef Cyran z Bolleshausu. Výše zmíněná tendence je pak v části Evropy podpořena i reformací. Protestantská eschatologie mrtvé a živé odděluje i teologicky popíráním smysluplnosti aktivního jednání pozůstalých ve prospěch zemřelého (přímluvy), uctívání relikvií a možnost zprostředkování svatých. Na straně druhé je třeba ovšem uvést, že memorie

Obr. 2: Barokní hřbitov ve Střílkách. Foto ÚDU AV ČR, Petr Zinke.

mrtvých nemizí ani v reformované Evropě a pohřeb v kostele zůstává stále prestižní záležitostí, ztrácí však dosavadní primární religiózní význam. V centru pozornosti nestojí již mrtví, ale pozůstalí, pro něž je hřbitov místem útěchy, privátní zbožnosti a reprezentace. Přeložené hřbitovy se pak často sekundárně dostávají opět do rozšiřujících se obytných oblastí.

K definitivnímu přesunu pohřbívání na nově založené rozsáhlé hřbitovy mimo sídliště dochází v pokročilém **novověku**, v pozdním 18. a raném 19. století. V té době rovněž definitivně mizí sociální koexistence mrtvých a živých, mrtví již nepředstavují žádný právní subjekt. Doména církve se stává objektem zásahů státní direktivy, snažící se mimo jiné o čestný pohřeb každému, nezávisle na konfesi. Ve Francii se tyto tendence objevují již od poloviny 18. století a vrcholí dekretem Napoleona I. *Decret imperial sur les sepultures*, který měl velký vliv i na obsazená území Německa. Pro naši zemi jsou samozřejmě určující josefínské reformy, přinášející zákaz pohřbívání v kostelních hrobkách a hřbitovech (1782, s výjimkou členů císařské rodiny a arcibiskupů), umožňující společné pohřbívání katolíků a nekatolíků a příkazující přeložení hřbitovů mimo sídliště (1783). Dále byla regulována formální a věcná stránka pohřbů a pohřbívání se posunuje od barokní pompy funebrae k pragmatickým kritériím,

Obr. 3: Vyšehradský hřbitov, část typu camposanto. Foto [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:054_Vyšehradský_Hřbitov_\(cementiri_de_Vyšehrad\).jpg?wprov=srpw1_87#file](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:054_Vyšehradský_Hřbitov_(cementiri_de_Vyšehrad).jpg?wprov=srpw1_87#file).

odpovídajícím potřebám měšťanského klasicismu. Část reforem byla pro všeobecný odpor po císařově smrti zrušena. To byl počátek dnešního způsobu pohřbívání na rozsáhlých hřbitovech mimo lidská sídla, které poprvé od pozdní antiky umožňují důstojný pohřeb nezávisle na sociálním postavení a po přechodném období různých regulací a omezení i relativní nárok každého na individuální hrobové místo, tedy sepulkrální kultury založené na dualismu pragmatismu a citu. Některé z těchto hřbitovů navázaly na starší morové hřbitovy, což je příklad i dvou důležitých pražských hřbitovů s řadou významných sepulkrálních památek, olšanských hřbitovů a hřbitova malostranského. Výjimku ze zákazu pohřbívání dostal Vyšehradský hřbitov, doložený od roku 1260, který pak získal v roce 1869 statut národního pohřebiště. Zvláštním typem novověkého hřbitova je od 16. století tzv. camposanto, hřbitov obklopený arkádovým ochozem, kde se koncentrují nejvýznamnější pohřby s příslušnými náhrobky. Tímto je obrácen dřívější princip koncentrace nejvýznamnějších pohřbů v sakrálním centru. Postupem času se objevují i další nové typy hřbitovů, z nichž nejvýraznější jsou masové vojenské hřbitovy, vynucené obrovskými válečnými ztrátami 19. a 20. století, s typickou uniformitou náhrobků. Další zvláštní skupinou jsou pak volně stojící hrobky a mauzolea. Na přelomu 19. a 20. století dochází k velké změně vlastního pohřebního ritu postupným rozšiřováním do té doby nemyslitelné cinerace. První pohřby žehem byly povolovány v Evropě od 70. let 19. století (Itálie, Německo), v Čechách byl žeh oficiálně uzákoněn jako fakultativní způsob pohřbívání 1919 (zákon č. 180/1919 Sb., tzv. Lex Kvapil), první krematorium však vzniklo již o dva roky dříve v Liberci.

II.2. Funkční klasifikace sepulkrálních památek

Nyní obrátíme pozornost na vlastní sepulkrální památky, tj. náhrobky, ve výše uvedeném kontextu pohřbívání, konkrétně pak na jejich funkci ve vztahu k pohřbu konkrétní osoby či osob. Funkční hledisko je pro jejich klasifikaci v principu důležitější, než dělení čistě formální. Sepulkrální artefakt s nápisem musel splňovat dvě základní a v mnohém protikladná kritéria. Prvním byla reprezentace zemřelého, jeho individuality a zejména sociálního postavení a tím zprostředkovaně i jeho rodu. Druhým byla prezentace zbožnosti a v katolických oblastech stálý apel k modlitbě za zemřelého, která mohla účinně ovlivnit jeho postavení u Posledního soudu. Stejně podmínky měly vliv i na volbu pohřebního místa, jež mělo být v ideálním případě co nejbližší sakrálního centra – interiéru kostela a presbytáři – a dobře viditelné. Tyto priority nebyly ovšem absolutní a je známa řada příkladů opačného přístupu, vesměs manifestujícího zbožnou pokoru – prostá deska, umístění v předsíni k pošlapání a podobně. Další sledovatelnou tendencí je budování rodinných kaplí. Faktory jako patronátní právo a ve zbožných fundacích se projevující „bonita“ zemřelého i jeho rodiny hrály

III. Uměleckohistorický kontext sepulkrálních památek

III.1. Sepulkrální skulptura středověku a renesance – její typy a symbolické motivy

V průběhu středověku se v českém prostředí objevuje několik rozdílných typů náhrobků. Nejrozšířenějším typem je **náhrobní deska**, která bývá zapuštěna přímo do chrámové podlahy, kde kryje hrob, nebo tvoří vrchní část tumby. Pokud obsahuje figurální zobrazení, je postava zemřelého zobrazena buď plošně rytou kresbou (např. náhrobek Guty II., †1297, Lapidárium Národního muzea v Praze), reliéfně nebo je ztvárněna plasticky jako ležící figura.

Obr. 4: Náhrobek Guty II. (†1297),
Lapidárium Národního muzea v Praze. Foto
ÚDU AV ČR, Prokop Paul.

Deska byla proti poškození často chráněna snížením pod úrovní podlahy (např. náhrobek Jana Zrinského ze Serynu, †1612, klášterní kostel ve Vyšším Brodě) nebo vyvýšením, a to buď na zděný hladký nebo zdobený sokl – tumulus. Příkladem desky na hladkém, nezdobeném soklu je náhrobek Petra Boubínského z Újezda (†1600, Katovice, kostel sv. Filipa a Jakuba). Když byl sokl zdobený, jednalo se o tumbu (sarkofág) nebo kenotaf – viz dále. Náhrobní deska mohla být také nesena krátkými sloupky, ležícími lvy nebo truchlícími postavami: v tomto případě existovala i druhá deska kryjící vlastní hrobku (tento druh náhrobku se však v Čechách nedochoval). Pokud náhrobní desky netvořily víko tumby a kryly vlastní hrob (jako náhrobník), většinou splývaly s úrovní chrámové podlahy. V některých případech, i když poměrně zřídka, měly však desky zkosené strany s náhrobním nápisem, a byly tak mírně vyvýšeny nad chrámovou dlažbu.

Náhrobní desky mohly být také čistě heraldické s doprovodným náhrobním nápisem, nebo pouze nápisové. Pokud byly ryté, ryté linie byly většinou vyplněny tmavou hmotou (to se týkalo i vtesaného náhrobního nápisu) nebo kovem pro zvýšení vizuálního účinku.

Od 13. století se objevuje v zobrazení postavy na náhrobku nový rys: figura je zobrazena v poloze stojící, tj. s naznačeným pohybem rukou (např. sepjatých k modlitbě), často i nohou (nakročení), které stojí na hřbetě zvířete, postava ale zůstává v poloze horizontální a s poduškou pod hlavou (někdy nesenou anděly), známou sice už z antiky,

*Obr. 5: Náhrobek
Přemysla Otakara II.
(†1278), Praha,
Svatovítská katedrála.
Foto ÚDU AV ČR,
Zdeněk Matyáško.*

kde však patřila zásadně k rekvizitám mrtvého. V záalpském sepulkrálním sochařství středověku má figura oči většinou otevřené, čímž zesiluje dojem životnosti, ve středomořských zemích většinou zavřené. Hlava bývá natočena k pozorovateli. Tento protiklad je jedním ze symptomů vnitřních rozporů epochy, jak se projevují v umění a speciálně v sepulkrální skulptuře, které se v průběhu doby ještě vyhraňují. Náhrobní figury jsou pevnou součástí náhrobních kamenů, jsou stále ještě pevně svázány s architekturou. Teprve s pozdní gotikou se z této vázanosti vymaňují.

Ve 14. století se v evropském kontextu objevuje **nástěnný náhrobek**, který v průběhu doby začíná převažovat. Podnětů pro jeho vznik bylo víc: Na mnohých z těchto desek lze postihnout přímý nebo nepřímý odkaz na jejich původní vodorovnou polohu, např. umístění písma (nápis je možno číst jen při obejití desky), zvířete (je-li řešeno kolmo k základně) apod. Ke vztyčování těchto desek vedly praktické důvody, tj. nedostatek místa, neboť tehdy už začíná do kostela pronikat náhrobek měšťanský. Tento důvod však nemůže být jediný, protože je doloženo, že od počátku existovaly nástěnné

Obr. 6: Náhrobek Viléma staršího z Ilburka (†1490), Charvatce, kostel Nanebevzetí P. Marie. Foto ÚDU AV ČR, Daniela Vokounová.

desky i bez přímé souvislosti s hrobem, přičemž obě desky (náhrobní i nástěnná) mohly nést podobu zemřelého. Důvod ke vztyčení desky mohl být ovšem také výtvarný. V této době totiž dochází k novému, reálnějšímu nazírání nejen v zobrazení lidské tváře, ale i postavy (jež nabývá přirozené tíže těla), které se nemohlo uplatnit ani na vodorovné náhrobní desce, ani na sarkofágu (tumbě, kenotafu), protože vyžaduje přímý pohled zpředu. V souladu s touto tendencí vystupují pak některé charakteristické znaky tohoto typu, jako je časté zobrazení hlavy bez podušky, masivní sokl, objevuje se baldachýn, nesený někdy anděly a naznačující vývoj k nástěnnému umístění. Postava vystupuje z architektonického rámce (arkády, portálu apod.) a postupně je zpracovávána ve stále výraznější a robustnější reliéf se stupňující se nezávislostí na pozadí; náhrobní nápis nemusí být umístěn na desce, ale na zvláštní tabuli vedle apod. Nástěnný náhrobek, vytvářející předpoklad pro vznik epitafu a existující souběžně s ním, je jeden ze symptomů konce gotiky.

Obr. 7: Epitaf Matyáše Tanczla (†1545), Svěráz, kostel sv. Petra a Pavla. Foto ÚDU AV ČR, Petr Zínke.

V průběhu 14. století vzrůstá obliba **epitafu**, instalovaného zvnitřku nebo zevně na chrámové stěně, nezávisle na hrobu; je ztvárněn plasticky nebo je malovaný. Má figurální nebo pouze nápisovou formu. Ve fázi 14. – počátku 16. století je figurální epitaf charakterizován takto: udává jméno, datum úmrtí a hodnost mrtvého; zobrazuje jej (nebo i s rodinou) klečícího a modlícího se před svatými (nejčastěji to bývá Panna Maria, Ukřižovaný, Jan Křtitel aj.), později tvoří pozadí často Nebeský Jeruzalém; zobrazení jsou často obráceni současně k sobě navzájem i k pozorovateli. Pokud jde o seskupení figur, výtvarná inspirace epitafu má svůj původ v Itálii – na stěnách sarkofágů. V 16. století se v českém prostředí objevují i epitafy se stojící figurou zemřelého, bez dalších světců.

Známý jsou i exempláře, kdy se podoba zemřelého na epitafu neobjevuje, ale zastupuje jej jeho osobní patron. To je případ epitafu Matyáše Tanczla (†1545, Svěráz, kostel sv. Petra a Pavla), kde je místo zemřelého zobrazen sv. Petr s doprovodným nápisem vztahujícím se k Tanczlovi. Existuje také množství heraldicko-nápisových nebo pouze nápisových epitafů.

Rozšíření epitafu, zejména v Nizozemí a velkých říšských městech, je dáno prudkým společenským vzestupem měšťanstva. Jedním z projevů strukturální společenské proměny je totiž proniknutí měšťanského žilvu i do oblasti vyhrazené do té doby prakticky výhradně šlechtě a urozenému duchovenstvu, tj. do prostor kostela, nikoliv sice možností pohřbení (v rané fázi rozvoje epitafu), ale právě epitafem.

Výtvarný základ epitafu – poloha figury – znamená v dějinách výtvarného umění rozhodný přínos: protože zde šlo o nejsoukromější, vlastně rodinnou záležitost sloužící osobní památce, pojatou bez monumentalit a nezávislou na bohoslužebných obřadech, měl zde umělec mnohem větší svobodu v zachycení nejosobitějších rysů zemřelého. Proto je zde více bezprostřednosti a životnosti a odtud směřuje také tendence k tříčtvrtěčinnému portrétu v malířství, k němuž postavení figur na epitafu dává názorný podnět. Epitaf svou kompozicí ovlivnil další vývoj náhrobního portrétu vůbec. Od 16. století vzrůstá v českých zemích obliba malovaného dřevěného epitafu nebo kamenného epitafu s bohatým architektonickým rámcem. Na některých epitafech 16.–17. století zastupují zobrazení zemřelého i alegorické figury symbolizující pomíjivost, např. figura ležícího putti opírajícího se o lebku a s přesýpacími hodinami (Praha, Svatovítská katedrála). Nežrídka jsou v tomto smyslu epitafy (ale i některé náhrobky) ozdobeny motivy smrti – lebkou a zkříženými hnáty, nebo planoucími urnami, motivu pocházejícímu z antického sepulkrálního sochařství. Od 16. století jsou epitafy (nebo nástěnné náhrobky) v českých zemích umístěny často v edikulovém rámci.

Nejreprezentativnější formou náhrobku je **tumba**, jejíž původ je antický (sarkofág). Sestává z mohutného vysokého obdélníkového podstavce většinou ve formě kvádrů a svrchní desky. Je instalovaná volně v prostoru svatyně, při její zdi nebo v nice, ve

středověku většinou s ležící figurou na svrchní desce (objevuje se také figura stojící). Svrchní deska mívá většinou zkosené strany, na nichž je umístěn náhrobní nápis. Umožňovalo to snadnější čtení náhrobního nápisu. Nebývá to však pravidlem, viz např. deska Jindřicha ze Stráže, jež kdysi tvořila víko tumby (†1466, Stráž nad Nežárkou, kostel sv. Petra a Pavla), která má nezkosené strany.

Od 16. století se na svrchní desce tumby objevuje i klečící, modlící se figura zemřelého (např. nedochovaný náhrobek Jáchyma z Hradce v kostele Narození P. Marie v Jindřichově Hradci). V evropském kontextu může být sarkofág tvarově obměněn např. do tvaru már, lože apod., umístěn pod baldachýnem, doplněn malbou nebo mozaikou. Stěny tumby jsou často zdobeny reliéfy – heraldickou výzdobou (např. na náhrobku Jana Hasištejnského z Lobkovic /†1517, Kadaň, klášterní kostel Čtrnácti sv. pomocníků/ nebo u Vratislava z Pernštejna /†1582, Praha, Svatovítská katedrála/), portréty zemřelých, nebo je heraldická výzdoba kombinovaná s výzdobou figurální a nápisy (např. náhrobek Vojtěcha z Pernštejna, †1534, Pardubice, kostel sv. Bartoloměje). V českém

Obr. 8: Náhrobek Vojtěcha z Pernštejna (†1534), Pardubice, kostel sv. Bartoloměje. Foto ÚDU AV ČR, Petr Zinke.

prostředí se výjimečně dochovala i tumba s figurami manželského páru (Zachariáš z Hradce, †1589, a Kateřiny Hradecké z Valdštejna, †1571, Telč, zámecká pohřební kaple) nebo dokonce se třemi postavami – tím je královské mauzoleum ve Svatovítské katedrále s figurami císařského páru Ferdinanda I. a Anny Jagellonské a Ferdinandova otce Maxmiliána II., dílo Alexandra Colina a jeho dílny z let 1569–1589. V moravském fondu se dochoval také náhrobek, kde je figura otce a syna. Jde o náhrobek Jana Pranglara (†1502) a jeho syna (†1504) z kostela sv. Kunhuty v Hostěradicích. V uvedených případech, kdy je na náhrobku zobrazeno více osob, jde o tzv. **sdružený**

IV. Epigrafika sepulkrálních památek

Nápisy pravidelně doprovázejí sepulkrální památky všeho druhu a hrají velkou, často i podstatnou roli při jejich popisu a interpretaci. Historickými nápisy se zabývá epigrafika. Jako jedna z pomocných věd historických zpřístupňuje, zejména pak edičně, nápisy pro další bádání. Zároveň sleduje své vlastní úkoly základního výzkumu jako autonomní disciplína a právě sepulkrální nápisy tvoří kvantitativně největší část její pramenné základy. Našeho tématu se týká středověká a novověká latinská epigrafika, latinská ve smyslu latinského písma nezávisle na jazyku. Na našem území se běžně setkáváme i s hebrejskými sepulkrálními nápisy, které jsou ovšem předmětem specializovaného bádání a jejich vyčlenění z této publikace bylo již odůvodněno výše. To ostatně platí i pro jen okrajově se vyskytující sepulkrální nápisy zčásti či zcela řecké (zejména od 16. století), ruské (zejména hroby rudoarmějců) a zcela recentně i muslimské. Níže se povšimneme některých základních znaků nápisů, které mohou být oporou při práci se sepulkrálními památkami.

IV.1. Písmo

Znalost nápisového písma není důležitá pouze pro správné přečtení nápisového textu, nýbrž i pro bližší časové, stylové a dílenské určení jednoty nápisu a jeho nositele – sepulkrální památky. V neposlední řadě je třeba písmo i správně popsat. Nápisová písma buď v nápisové oblasti přímo vznikají, nebo, a to mnohem častěji, jsou do ní přebírána z oblasti písma psaného nebo tištěného. Podstatné rozdíly pak většinou nejsou v základní podobě písma, ale spíše v prioritách a časovém horizontu užívání. Specifický rys nápisových písem spočívá ve způsobu provedení speciálními nástroji a metodami, odlišnými od provedení písma v ostatních skupinách písemných památek. To většinou předpokládá existenci mezičlánku provádějícího umělce-řemeslníka, ve starším období i negramotného. Konkrétní materiál nositele i technika vyhotovení písma může mít velký vliv jak na výběr konkrétního písma, tak na jeho tvarosloví. Většina nápisů na českých a středoevropských sepulkrálních památkách je vyhotovena jedním z níže uvedených písem.

Kapitála vznikla v 7. století př. n. l. a klasickou podobu získala v 1. století př. n. l. Původních 21 písmen doplnilo ve 4. století n. l. *Y* a *Z*, v 10. století vzniklo *W* ze dvou jednoduchých *V* a až v 17. století se definitivně odlišuje *U* od *V*, předtím se jednalo pouze o rovnocenné grafické varianty pro obě hlásky. Rovněž varianty *I*, *J* jsou postantického původu. Kapitála v klasické podobě je vyrovnané elegantní geometrické písmo, které má zřetelné rozdíly mezi vlasovými a stínovanými tahy, zesilování přechodových oblouků a výrazné serify (patky). Poměr výšky k šířce je většinou 1:1, z estetických

důvodů jsou ovšem některá písmena užší či širší, rovněž u dvoupatrových písmen neleží dělicí linka vždy v geometrickém, nýbrž v optickém středu. V 1. století př. n. l. vznikla pro méně náročné typy nápisů i ne tak pravidelná, spíše protáhlá aktuárská kapitála.

Obr. 24: Antická kapitála jako vzor pro další vývoj. Nápis na Trajánově sloupu, 113 n. l., Řím, Trajánovo forum. Foto František Muzika, *Krásné písmo ve vývoji latinky I*, Praha 1958, obr. příloha XIV–XV.

Obr. 25: Novověká kapitála. Nápis na náhrobku Petra Ondřeje Hertla (†1766), Kutná Hora, kostel sv. Jakuba. Foto Jiří Roháček.

Kapitála zůstala i hlavním epigrafickým písmem raného středověku, i když v mnoha regionálně i schopnostmi kameníků podmíněných variantách, které se antickému vzoru často hodně vzdalují. U nás se s kapitálou můžeme setkat běžně ještě po celé 13. století. Poté se ve střední Evropě kapitála opět objevuje v souvislosti s renesancí a humanismem od pokročilého 15. století, v Čechách a na Moravě pak ojedinele od přelomu 15. a 16. století. Od druhé poloviny 16. století se pak kapitála stala vedoucím nápisovým písmem. I v novověku prochází kapitála určitým vývojem ze své renesanční podoby přes podobu barokní po formu klasicistní. Mnohem více však její podobu ovlivňují regionální, dílenské a individuální faktory.

↑ Obr. 26: Raně humanistická kapitála, typické tvary. Kresba Jiří Roháček.

→ Obr. 27: Raně humanistická kapitála. Nápis na náhrobku Jiřího ze Žerotína (†1507), Fulnek, kostel Nejsvětější Trojice. Foto Jiří Roháček.

Raně humanistická kapitála je zvláštní písmo, které se objevuje ve střední Evropě v nápisech zejména od poslední třetiny 15. do poloviny 16. století, tj. souběžně s první fází novověké kapitály. V českém prostředí je jeho výskyt poměrně častý, a to i v sepulkrálních památkách. Jedná se v zásadě o kapitálu s některými manýristickými, retrospektivními a „nelatinskými“ prvky. Typické je epsilon *E*, retrogradní *N*, tzv. byzantské *M*, zleva otevřená *D*, *A* s prolomeným středním a výrazným horním břevnem, mandlovitě *O*, prohnutí středu dřívků či břeven ve tvaru polovičního nodu, ojedinělé minuskulní tvary, a oddělovací znaménka ve tvaru routy s ozdobnými stáječícími se tahy. Charakteristická je velká variabilita a individuálnost vytváření, výše uvedené zvláštní tvary přicházejí pouze výjimečně v plném rozsahu.

Románská a gotická majuskula jsou velice zjednodušeně řečeno dvěma stupni stejné vývojové tendence. Románská majuskula se ve střední Evropě rozšiřuje ve druhé

← Obr. 28: Gotická majuskula. Nápis na náhrobku Guty II. (†1297), Lapidárium Národního muzea v Praze. Foto ÚDU AV ČR, Prokop Paul.
 ↑ Obr. 29: Gotická majuskula. Fragment nápisu na náhrobku opata Hroznaty (†1347), Hradec Králové, kostel sv. Ducha. Foto Jiří Roháček.

VI. Sepulkrální památky v praxi památkové péče

VI.1. Sepulkrální památky jako objekty památkové péče

Hned na počátku je nutné uvést, že sepulkrální památky na území České republiky v minulosti nebyly a ani v současnosti nejsou chráněny soustavně. Jedním z důvodů je i fakt, že sepulkrální památky tvoří velmi heterogenní část památkového fondu a lze mezi ně zařadit jak stavby od hřbitovů, kostelů, hrobek a mauzoleí, přes jednotlivé náhrobky a náhrobníky, tak i epitafy a další artefakty. K sepulkrálním památkám se váží i funerálie, z nich je nutno zmínit alespoň rakve a pohřební štíty. Existují regionální a lokální rozdíly ve složení, počtu, dochování a stavu sepulkrálních památek. Také jejich dosavadní poznání setrvává na různé, většinou však velmi nízké úrovni.

Sepulkrální památky jsou v současnosti chráněny jednak jako nemovité památky a jejich součásti (zejm. hřbitovy, kostely, pohřební kaple, hrobky, mauzolea, náhrobníky, náhrobky, epitafy, macevy /židovské náhrobky/, ohradní zdi s branami a brankami, márnice) i jako památky movité (zejm. náhrobníky, náhrobky, epitafy). Ze hřbitovů jsou ve velké míře chráněny hřbitovy židovské, obvykle včetně macev. U křesťanských a bezkonfesijních hřbitovů je chráněno významně menší množství a převažují zde individuálně chráněné jednotlivé náhrobníky, náhrobky, hrobky a další objekty.

Následující text vychází z nepublikovaných přehledů, zpracovaných Janou Pařízkovou Čevonovou a Hanou PRIXOVOU Dvorskou pro prof. Ivo Hlobila. V Národním památkovém ústavu ani v jeho předchůdcích nevznikl žádný metodický pokyn nebo jednotná koncepce péče o sepulkrální památky, jmenovitě o hřbitovy a náhrobky. Vzniklo alespoň několik stručných metodických pokynů k evidenci a určení rozsahu památkové ochrany hřbitovů nebo náhrobků. Tak jako u jiných památek se hřbitovů, které nebyly výslovně uvedeny v dokumentaci státního seznamu nemovitých kulturních památek, dotýkala zpochybňovaná kontinuita mezi státními seznamy kulturních památek podle zákona o kulturních památkách č. 22/1958 Sb. a jejich evidencí a ochranou v Ústředním seznamu kulturních památek ČR podle nyní platného zákona o státní památkové péči č. 20/1987 Sb.

Oba metodické pokyny k evidenci ve státních seznamech (Metodické pokyny k založení a jednotnému vedení státních seznamů kulturních památek, vydané Státním ústavem památkové péče a ochrany přírody – dále jen SÚPPOP – v roce 1961, a Metodické pokyny k založení a jednotnému vedení státního seznamu movitých kulturních památek, vydané SÚPPOP v roce 1964), hřbitovy samostatně neřešily, jen v roce 1961 byly zmíněny „hřbitovní“ kostely, v roce 1964 gotické a renesanční náhrobníky.

K evidenci v Ústředním seznamu kulturních památek byl 1. ledna 2003 vydán Pokyn hlavního konzervátora Národního památkového ústavu pro vedení Ústředního seznamu

kulturních památek ČR a souvisejících evidencí památkového fondu ČR. Tento pokyn hřbitovy samostatně nezmiňuje.

Evidenci a ochranu náhrobků řešila Metodika způsobu evidence vybavení, které je součástí nemovitosti a k dalším otázkám evidence kulturních památek. Metodický doplněk č. 1 k Pokynu k vedení Ústředního seznamu kulturních památek ČR, ze dne 1. 1. 2003, čl. III. odst. 6: *Hrobová zařízení a hrobky na hřbitovech nejsou vybavením nemovitosti, ani jejím movitým příslušenstvím. Pokud je hřbitov kulturní památkou, a je zapsán jako kulturní statek „se zajímavými, nebo hodnotnými nebo významnými náhrobky“, pak jsou částí kulturní památky i tyto náhrobky. Pokud zápis hřbitova neobsahuje zmínku o náhrobcích nebo jeho ochrana vyplývá ze zápisu hřbitovního kostela apod., nelze náhrobky pokládat za část kulturní památky. Pokud je náhrobek zapsán jmenovitě samostatně, je kulturní památkou, i když hřbitov není kulturní památkou. Vzhledem k tomu, že Ústřední seznam kulturních památek ČR nerozlišuje movité a nemovité kulturní památky do rozdílných řad, nevadí, že v minulosti byly náhrobky evidovány převážně ve státních seznamech nemovitých kulturních památek, i když jde ve skutečnosti o věci movité.*

Po sestavení státních seznamů kulturních památek došlo ve dvou vlnách k obnově údajů v nich obsažených. První byla tzv. generální aktualizace (dále GA), uskutečněná v souvislosti s nahrazení zákona č. 22/1958 Sb. zákonem č. 20/1987 Sb. Při nich byly k 31. prosinci 1987 uzavřeny státní seznamy kulturních památek a jejich rejstříky. Při generální aktualizaci se mělo přesně definovat, co je chráněnou součástí areálů. U mnoha kostelů se zpřesnila ochrana a byly přesně definovány památkově chráněné hrobky, náhrobky atd. na hřbitovech, pokud již dříve nebyly chráněny jako samostatné kulturní památky. Výsledkem bylo zpřesnění ochrany památek zhotovením výčtových seznamů areálů a upuštění od památkové ochrany u zaniklých či zničených objektů.

U příležitosti druhé z nich, Obnovy identifikace nemovitých kulturních památek České republiky (tzv. reidentifikace, REI), byla zpracována Metodika obnovy identifikace nemovitých kulturních památek v České republice, vydaná Státním ústavem památkové péče v Praze pod čj. 3947/2000 ze dne 18. srpna 2000. V článku IV.2. odstavec 1 d) na s. 5 se v ní uvádí: *pozemky tvořící z památkového hlediska se stavbou nebo jiným nemovitým objektem jeden významový celek (náležejí historicky, architektonicky a jinak logicky ke kulturní památce – zámek a zámecká zahrada, hřbitovní kaple a hřbitov apod.) jsou nemovitou kulturní památkou, resp. její částí, je-li ve státních seznamech příslušný kulturní statek zapsán bez omezení památkové ochrany, ale nejsou nemovitou kulturní památkou, resp. její částí, pokud nejsou jmenovitě uvedeny v rozhodnutí Ministerstva o prohlášení věci za kulturní památku, a to jako část předmětu památkové ochrany.* Evidence a ochrana zde vycházela z výkladu, že „kulturní statek evidovaný ve státních seznamech jako nemovitá kulturní památka mohl být zapsán do státních seznamů

z *památkového hlediska jako jeden významový celek*“, tj. že pokud byl např. do státního seznamu zapsán „*hřbitovní kostel*“, součástí kulturní památky by měl být i podle platného zákona o státní památkové péči hřbitov kolem tohoto kostela, i když nebyl hřbitov v dokumentaci státního seznamu přímo uveden. Z tohoto volnějšího výkladu vyplynula řada komplikací, které byly řešeny v průběhu reidentifikace úpravou metodiky. Reidentifikace proběhla v letech 2000–2007, vypořádávání některých případů však nebylo ukončeno ještě ani v roce 2019.

V rámci projektu Ministerstva kultury ČR (dále jen MK ČR) Integrovaný systém ochrany kulturního dědictví ISO-B (<https://www.mkcr.cz/integrovaný-systém-ochrany-moviteho-kulturniho-dedictvi-525.html>), probíhajícího od konce 90. let 20. století, provádí oddělení movitých památek pověřených územních odborných pracovišť NPÚ fotografickou dokumentaci vybraných „*předmětů kulturní hodnoty*“ na hřbitovech u kostelů.

Z těchto materiálů vyplývá, že památkové ochraně podléhají pouze ty sepulkrální památky (hřbitovy, náhrobky, hrobky atp.), které jsou zapsány jako kulturní památky podle zákona č. 22/1958 Sb. nebo byly kulturní památkou prohlášeny Rozhodnutím MK ČR podle zákona č. 20/1987 Sb. Památková ochrana tedy musí být přesně definována v zápise nebo v prohlášení. Z toho vyplývá, že pokud je kulturní památkou pouze kostel, pak hřbitov a hodnotnější a významnější hrobky, náhrobky na něm se nacházející chráněny nejsou. Komplikovanější situace nastává v případě, že jsou chráněny pozemky, které k sakrálnímu areálu patří. Teoreticky pak jsou chráněny všechny hroby a náhrobky, protože hrob je součástí pozemku. Naopak hrobky chráněny nejsou, protože se jedná o samostatné stavby, které stojí na svých vlastních pozemcích. Součástí ohradních zdí a kostelů jsou náhrobky a náhrobníky, chráněny jsou s nimi pouze v případě, že jsou se zdí pevně spojeny. Chráněny jsou i náhrobníky a náhrobky osazené v podlahách kostelů a kaplí. Židovské hřbitovy jsou chráněny včetně stél (macev).

Z výše uvedeného v podstatě plyne, že není chráněna převážná většina náhrobků u kostelů a na novodobých městských hřbitovech, tedy ani ty nadprůměrně kvalitní z 2. poloviny 19. a 1. poloviny 20. století, pokud nejsou výslovně zapsány nebo prohlášeny za kulturní památky.

Metodika pro výběr sepulkrálních památek pro prohlášení za kulturní památky zatím neexistuje. Návrhy na prohlášení věcí za kulturní památku může Ministerstvu kultury ČR podle současné právní úpravy podat kdokoliv. Návrh je pak hodnocen a případně dopracován odbornými pracovníky NPÚ, vyjadřují se k němu majitel i výkonné orgány památkové péče územně příslušných pověřených úřadů (ORP) a krajských úřadů. Proces prohlašování může trvat i několik let, zejména v případě nevyjasněných majetkových vztahů (např. hrob v minulosti vyplacený do konce existence hřbitova, nezjistitelný majitel náhrobku).

VI.2. Evidence sepulkrálních památek

Evidence sepulkrálních památek na území České republiky není soustavná a nebyla dosud ani cílevědomě prováděna. I zde platí, co bylo uvedeno v úvodu předchozí podkapitoly sepulkrální památky jsou velmi heterogenní částí památkového fondu a v jednotlivých regionech se dochovaly v různém složení a množství.

Evidence sepulkrálních památek v minulosti

Evidence sepulkrálních památek v památkové péči přirozeně vychází ze starších prací, počínajících již na počátku novověku, především však čerpala z akademických soupisů památek v Čechách a topografických svazků *Vlastivědy moravské*. V českém Slezsku podobné práce nevznikly. Dokumentace sepulkrálních památek probíhala již od počátku novověku, především při sporech o urozenost. Opisy některých náhrobních nápisů publikoval již Bartoloměj Paprocký na přelomu 16. a 17. století. Jen o něco později vznikla rozsáhlá genealogická sbírka Daniela Wunschwitze, dnes uložená v Národním archivu v Praze. Od konce 18. století se sepulkrální památky objevují v topografických pracích Karla Josefa Bienera z Bienenbergu, Jaroslava Schallera, Františka Josefa Schwoye. Řada sepulkrálních památek byla popsána v materiálech tzv. Eichlerovy sbírky, vytvořené při přípravě Sommerovy Topografie Čech, a uložené v Archivu Národního muzea v Praze. Informace pořízené pro Eichlerův soupis využili faráři a kaplani, pověřeni na počátku 2. třetiny 19. století vedením farních pamětních knih. Od počátku 2. poloviny 19. století byly informace o sepulkrálních památkách publikovány na stránkách vznikajících odborných časopisů, především v uměleckohistorických topografických statích v časopise *Památky archeologické a místopisné*, později i v časopise *Method*. Od konce 19. století byly připravovány a postupně vycházely jednotlivé okresní svazky výše zmíněného *Soupisu památek historických a uměleckých v Království českém* (později v Republice československé) a *Vlastivědy moravské*. Žádná z těchto aktivit však nepokryla celé území dnešního českého státu. V polovině 20. století byla na půdě České akademie věd a umění budována jako příprava neuskutečněného katalogu českých nápisů excerpční kartotéka dosud publikovaných nápisů, uložená nyní v oddělení dokumentace Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky. Velkou část zachycených nápisů tvoří nápisů na sepulkrálních památkách. Práce na kartotéce však byly po několika letech zastaveny, a tak zůstala jen velkolepým torzem. V současné době se na podobném principu buduje epigrafická databáze v centru Epigrafických a sepulkrálních studií téhož ústavu.

Když v roce 1958 začal platit zákon č. 22 o kulturních památkách, počaly vznikající orgány odborné složky památkové péče sestavovat státní seznamy kulturních památek, nejprve nemovitých a pak i movitých. Většina hodnotných sepulkrálií byla zapsána mezi movité památky. Valná část jich však evidována nebyla a jen některé

byly zaznamenány jako součást nemovitosti. Při vytváření seznamů kulturních památek byly zcela využity již vydané svazky *Soupisů památek* i stručné jednosvazkové *Umělecké památky Čech*.

Základním evidenčním materiálem památkové péče se stal Evidenční list kulturní památky, obsahující na titulní straně základní údaje o objektu: jeho název, lokalizaci, identifikační fotografii, popis, dataci, určení slohové příslušnosti a autorství. Rubová strana listu byla určena na údaje o hodnotě památky, jejím stavu, způsobu využití, odkazy na literaturu, fotografickou a měřickou dokumentaci, autorizaci zpracovatele evidenčního listu. V případě nedostatku místa mohly být vytvářeny doplňkové listy s dalším popisem, fotodokumentací, náčrtu a dalšími údaji. V první vlně byly údaje popisu na Evidenčních listech často velmi stručné a podrobnější popisy jsou doplňovány a aktualizovány dodnes.

Od posledního desetiletí 20. století dosavadní evidence postupně přecházela z klasičké „papírové“ na datovou, z řady důvodů nejednotnou především ve formě (Monumis, reList, několik verzí databáze FileMaker, NEMO, MS Office, tabulky Google, ArtGuard). Základní informační systém Monumis však mohl pojmout pouze údaje Ústředního seznamu kulturních památek bez rozsáhlejších popisů a neobsahoval ani obrazovou dokumentaci. Postupně se jej podařilo přetvořit z interní databáze ústředního pracoviště památkové péče ve veřejně přístupný nástroj evidující základním způsobem všechny kulturní památky. Po roce 2005 však přestal stačit zvyšujícím se nárokům a bylo nutné začít připravovat novou komplexní databázi. Posléze se jí stal nový evidenční systém Památkový katalog (dále jen PK), jednotný pro památky nemovité (pevně spojené se zemí), movité (přenosné, nezávislé na místě) i územní ochranu, který odstraňuje nedostatky existence dílčích nepropojených a nepropojitelných centrálních i regionálních databází.

Evidence kulturních památek v současnosti – Památkový katalog

Od konce roku 2015 přechází evidence kulturních památek na moderní přehledný funkční systém evidence všech památek (nemovitých i movitých), památkově chráněných území i ochranných pásem – webovou aplikaci Památkový katalog NPÚ, která vznikla v rámci Integrovaného operačního programu a byla spolufinancována z prostředků Evropské unie (Projekt reg. č. CZ.1.06/1.1.00/17.09400 ve výzvě 17 Evropského fondu pro regionální rozvoj s ukončením v závěru roku 2015). Památkový katalog tak po migraci dat ze stávajících datových systémů, jejich vyčištění a doplnění všech dalších dostupných dat poskytne kompletní informace na jednom místě (např. prvek – kulturní památka, národní kulturní památka, chráněná území, právní stavy, prostorová identifikace, literatura, prameny, dokumenty v MIS (Metainformační systém, databáze obrazových a dalších dokumentů), vazba na ISAD, monitoring, indikativní seznam, seznam

ohrožených a obnovených památek apod.). Památkový katalog (PK) se stal hlavní součástí Integrovaného informačního systému památkové péče (IISPP) a jeho navázání na Registr územní identifikace nemovitostí (RÚIAN) odstraňuje problémy s nedostatečnou prostorovou identifikací (lokalizací) jednotlivých památek a dalších registrovaných objektů. V prostředí Památkového katalogu jsou evidovány nejen objekty památkově chráněné, ale i nechráněné, k památkové ochraně navrhované či již nechráněné a objekty dokumentované v rámci obecných i specializovaných průzkumů. V Památkovém katalogu tak mohou být evidovány a dokumentovány další kvalitní objekty jako možný podklad pro další odbornou činnost včetně poskytování podkladů pro tvorbu Územně analytických podkladů (ÚAP).

Památkový katalog se dělí na dvě části – veřejnou a neveřejnou. Ve veřejné části jsou zpřístupněny údaje o nemovitých kulturních památkách, národních kulturních památkách, chráněných územích a ochranných pásmech. Jsou zde zveřejněny údaje o nemovitých objektech, u nichž bylo upuštěno od památkové ochrany a objektech, které byly navrženy, ale neprohlášeny za kulturní památky. Dále jsou zde zveřejněny údaje o objektech zkoumaných v rámci vědeckých projektů Národního památkového ústavu. Postupně jsou zveřejňovány i jednotlivé části a objekty památkově chráněných areálů a souborů. V neveřejné části Památkového katalogu se ukládají další údaje o výše uvedených objektech a především o movitých památkách a zkoumaných či jinak dokumentovaných movitých objektech. Právo vstupu do neveřejné části Památkového katalogu a editační práva přiděluje Odbor informatiky Generálního ředitelství Národního památkového ústavu na základě žádosti.

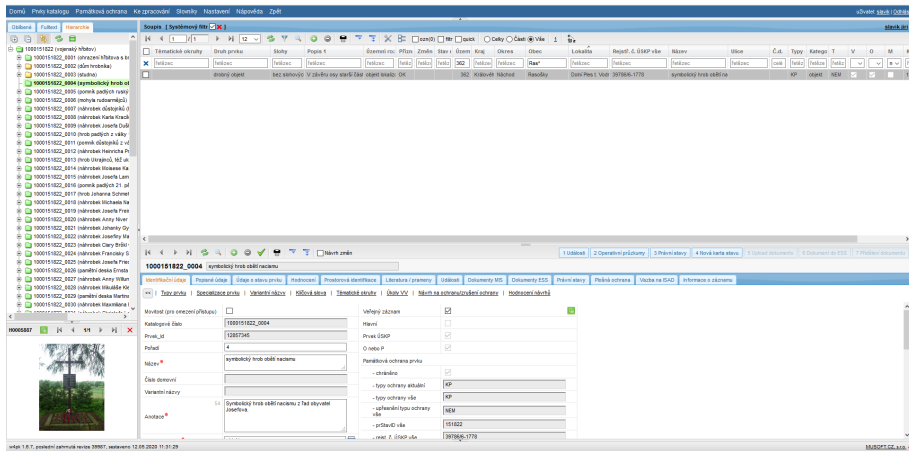
Záznamy v Památkovém katalogu umožňují kromě uložení textových a číselných údajů i navázání na Metainformační systém (MIS), v němž jsou ukládány obrazové dokumenty – digitální snímky, naskenované fotografie a další písemné, mapové či plánové dokumenty. Propojení s Geografickým informačním systémem (GIS) umožňuje jednoznačné vymezení polohy daného objektu.

V Památkovém katalogu se sepulkrální památky jako dílčí značně heterogenní skupina přirozeně nemohou nijak profilovat. Průběžně prováděnou kontrolou a doplňováním údajů zatím nedigitalizovaných dat z Evidenčních listů kulturních památek, dalších dokumentačních zdrojů, literatury a pramenů a především terénní dokumentace bude v Památkovém katalogu postupně vytvořen jedinečný korpus informací, využitelný jak pro běžné účely památkové péče, tak i pro specializovaná bádání a průzkumy. Aplikace Památkový katalog se průběžně vyvíjí a upravuje podle potřeb památkové péče, např. o možnost specializovaných tištěných výstupů. Jedním ze segmentů, které budou řešeny, jsou i sepulkrální a s nimi související epigrafické a heraldické památky.

Pro každý objekt, v našem případě sepulkrální památku, lze v neveřejné části Památkového katalogu vytvořit v části Soupis samostatnou kartu prvku a vyplnit všechna

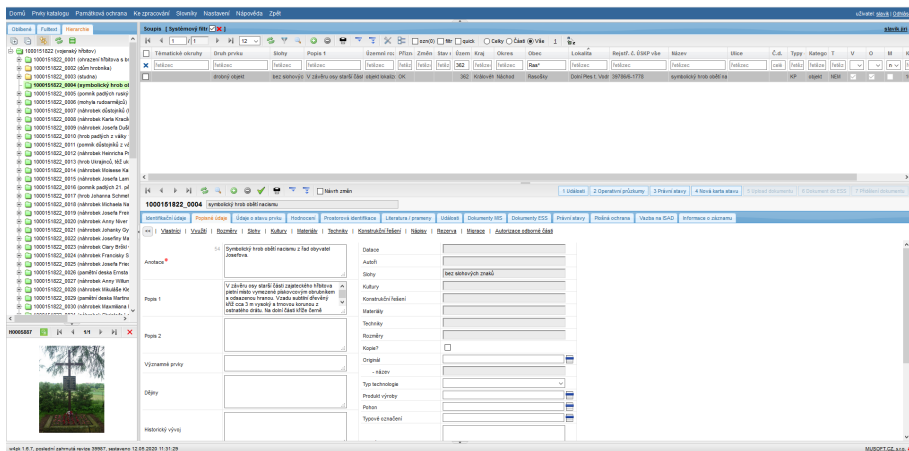

relevantní pole včetně polí v podzáložkách. V případě samostatné sepulkrální památky je nutné vyplnit na záložce Identifikační údaje pole *Název*, *Anotace* (max. 254 znaků), *Kategorie prvku*, *Druh prvku* (u obou výběrem z nabídky), *Veřejný záznam* (umožňuje zpřístupnění záznamu ve veřejné části Památkového katalogu zatržením); v záložce

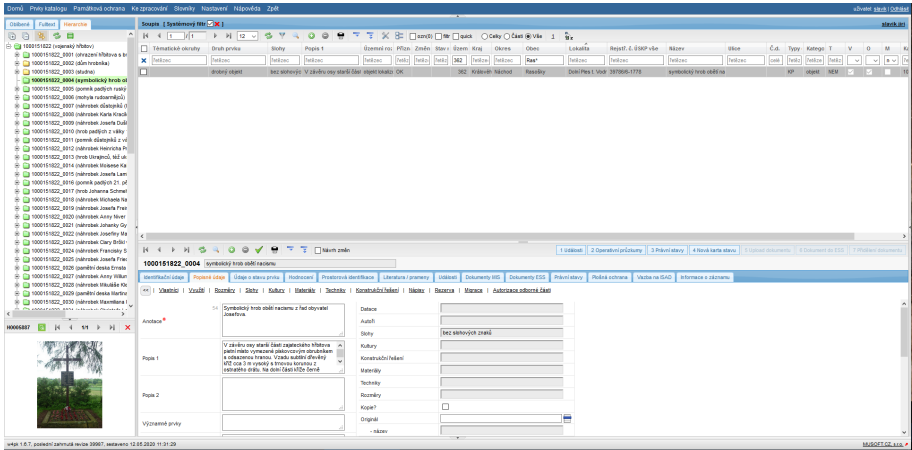

Obr. 47: Památkový katalog. Karta prvku otevřená na záložce identifikační údaje.

Popisné údaje vyplnit pole *Popis*, *Dějiny*, a v podzáložkách *Rozměry*, *Slohy*, *Materiál*, *Nápisy* a *Autorizace odborné části*. U sepulkrální památky, která je součástí většího celku (typicky náhrobník v kostele) je nutno navíc vyplnit i pole *Pořadí*. Další nezbytnou

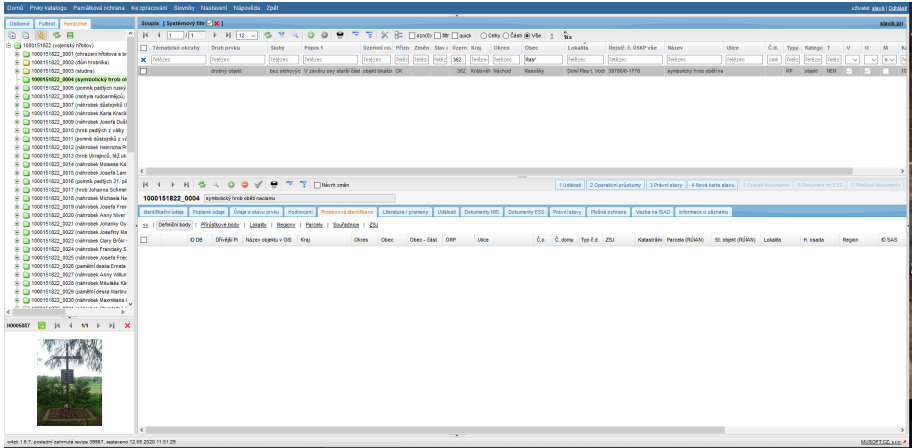

Obr. 48: Památkový katalog. Karta prvku otevřená na záložce Popisné údaje.

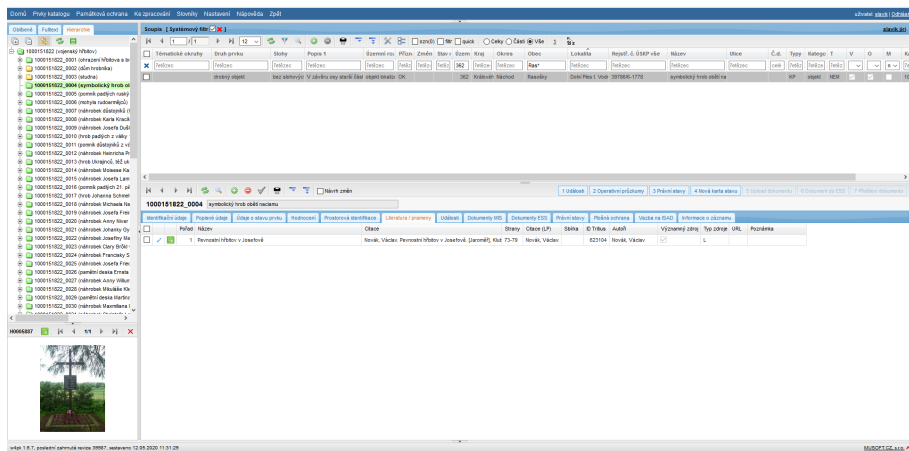

Obr. 49: Památkový katalog. Ze záhlaví záložky Popisné údaje se otevírají další podzáložky.

součástí je záložka *Prostorová identifikace*, v níž je nutné připojit objekt na již existující *Definiční* nebo *Přirůstkový bod*. V záložce *Literatura/prameny* je možné zapsat

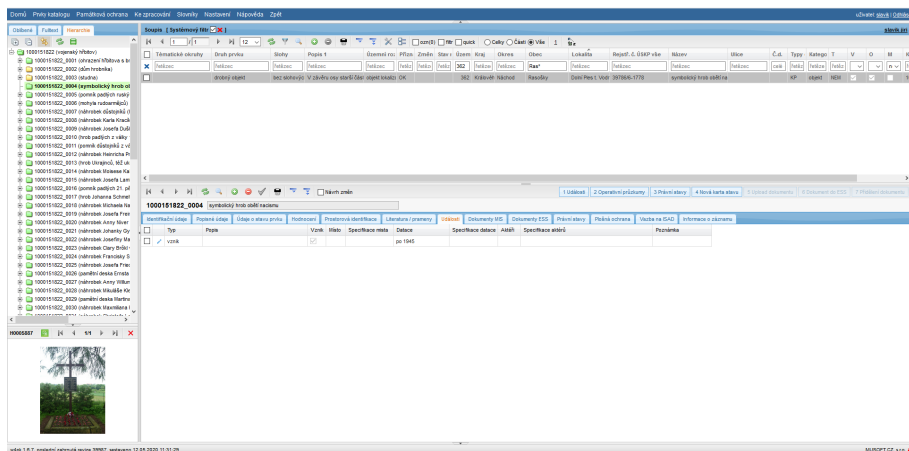

Obr. 50: Památkový katalog. Definiční nebo přírůstkový bod se přidává po stisknutí tlačítka + na liště, po vyplnění ID (identifikačního čísla) bodu a uložení údajů.

Obr. 51: Památkový katalog. Záznamy literatury a pramenů se přidávají opět po stisknutí tlačítka + na liště, vyplnění a uložení údajů. Záznamy uložené v databázi Tritius se připojují pomocí propojení kódu záznamu.

bibliografické údaje či odkazy na průzkumné a dokumentační práce včetně příslušných restaurátorských zpráv. Literaturu a dokumentační materiály, uložené v Národním památkovém ústavu lze zapisovat s využitím záznamů evidenčního systému pro katalogizaci knihovnic a dokumentačních fondů Tritius. V záložce *Události* lze kromě vlastní *Datace* vyplnit i autora díla v poli *Aktéři* (nabídka z codebooku). V další záložce

Obr. 52: Památkový katalog. Také záznamy událostí lze přidávat po stisknutí tlačítka +, editování tak jako u výše uvedených případů lze provádět po stisknutí symbolu tužky v řádku záznamu.

Obr. 61: Polná, kostel Nanebevzetí Panny Marie, archaicky působící náhrobník v zádlažbě pod lavicemi. Foto NPÚ, ÚOP v Josefově 2018, Jiří Slavík.

zakrytého koryta potoka Radechovky. Nálezy takto druhotně použitých náhrobnků nebývají předem očekávány.

Sepulkrální památky mohou mít i značně netradiční podobu, například v jižní zdi farního kostela v jihočeském Vyšším Brodě se drobné klasicistní epitafy svelmi kvalitně zpracovanými reliéfy na vápencových destičkách skrývají za nenápadnými plechovými dvířky, umístěnými ve výši cca 1–1,4 m nad zemí.

VII.2. Fotografická, kresebná a měřická dokumentace

Pořízení úplné fotografické, měřické a kresebné dokumentace je nedílnou součástí práce v terénu. Všechny tři druhy dokumentace umožní v průběhu prací dodatečné studium, zejména srovnávací a fotografická a kresebná dokumentace dovoluje zkrátit slovní popisy. Výběr z dokumentace pak lze využít při presentaci a publikaci výsledků, celek dokumentace je vhodné archivovat pro další využití.

Fotodokumentace

Pořizování fotografické dokumentace, dnes především v digitální podobě, je nedílnou součástí terénní práce. Ideálního stavu, kdy fotodokumentaci pořizuje a zpracovává profesionální fotograf, nelze vždy dosáhnout. Fotografickou dokumentaci proto provádí i dokumentátoři. Aby tato dokumentace byla kvalitní, je nutné při jejím pořizování

dodržovat základní postupy. Fotografickou dokumentaci je třeba pořizovat ze stativu, vhodné je využít zpožděného otevření závěrky či použití dálkové spouště. Samozřejmostí je výběr stanoviště pro pořízení záběru a pečlivé nastavení jeho rozsahu, tak aby následné zpracování snímku bylo co nejjednodušší. V některých případech není možné použít stativ a pak záleží na situaci, zda jej lze alespoň částečně nahradit. Zejména v interiérech je třeba dokumentovaný předmět či situaci správně nasvítit, což vyžaduje použití nejméně dvou lamp (obvykle na stativěch), v nouzi postačí i lampa jedna. Nasvětlování a nastavování lamp je výhodné provádět ve dvou osobách, tak aby mohl fotograf zvolený způsob a úhel nasvícení okamžitě korigovat. Nepříliš vhodné je používání zábleskového zařízení vestavěného do fotoaparátu. Venkovní zábleskové zařízení pak lze nasadit na stativ, případně s ním dokumentovaný objekt při delších expozicích opakovaně přisvětlovat z různých míst a úhlů. U jednotlivých záběrů je vhodné přikládat měřítko a barevnou škálu. Při pořizování hromadné fotodokumentace lze s výhodou využívat štítky s identifikačními údaji v záběru. Jako měřítko při fotodokumentaci dobře

Obr. 62: Stíny z ostrého slunce mohou znehodnotit záběr. Metličany (HK), náhrobník Barbory Slawkowské ze Šonova, rozené z Kleebornu, 1825, osazený na západní zdi sakristie. Foto NPÚ, ÚOP v Josefově 2018, Jiří Slavík.

poslouží geodetické vytyčky, nivelační latě. Při pořizování celkových a především detailních záběrů se dobře uplatňují skládací dvoumetry s nivelační stupnicí.

Samostatným problémem je požadavek na kontrastní provedení snímků, které ne vždy koresponduje se všeobecnou představou o „výtvarné“ hodnotě snímku. Proto je vhodné tento požadavek s fotografem projednat předem při přípravě terénní práce. Kontrastní snímky jsou nutné zejména z důvodů požadavků na čitelnost a interpretovatelnost nápisového písma, heraldických znamení a plastické výzdoby.

V současné době je využívána digitální fotodokumentace, dovolující za nulových provozních nákladů pořízením značného množství detailní dokumentace v řadě variantních záběrů, dovolujících eliminovat buď na místě, nebo při zpracování chyby a některé technické nedostatky. Výsledky práce jsou navíc okamžitě kontrolovatelné a mohou být již na místě samém okamžitě zpracovávány. Možnost pořízením velkého množství záběrů je využívána při fotogrammetrické dokumentaci, pro kterou není nutné používat speciální fotografickou techniku.

V praxi se osvědčilo používání zrcadlovek nebo kompaktních fotoaparátů vyšší třídy s výklopným do všech stran stavitelným displejem, dovolujícím pořizovat snímky z rozličných pozic. Nedávno publikované podrobnější požadavky na vybavení a provádění fotodokumentace nápisů lze aplikovat i na další plastickou i plošnou výzdobu.

Obr. 63: Pro fotografování reliéfů je vhodné zamračené počasí, kdy nevznikají ostré stíny. Hradec Králové – Pouchov, náhrobek rodiny Škodovy 1922. Foto NPÚ, ÚOP v Josefově 2016, Jiří Slavík.